

۶- دانش‌آموزان عزیز، با عنایت به آنچه گفته شد، درس تاریخ را نه فقط برای کسب نمره بلکه به خاطر اهمیت و ضرورت شناخت تاریخی جدی بگیرید آنچه مورد تأکید است و اهمیت دارد درک و فهم زمینه‌ها، علت‌ها، دلایل، نتایج و پیامدهای پدیده‌ها و وقایع تاریخی است و هیچ اصراری بر حفظ اسامی و تاریخ‌ها و دیگر جزئیات نیست

۷- نقشه‌ها، جداول و تصاویر بخشی از محتوای کتاب را تشکیل می‌دهند که به یادگیری و شناخت تاریخ کمک مؤثری می‌کنند بنابراین هنگام مطالعه درس‌ها، به دقت آن‌ها را ملاحظه کنید

۸- به منظور تکمیل اطلاعات و تعمیق یادگیری شما، مطالبی با عنوان آیا می‌دانید در لابه‌لای مطالب کتاب گنجانده شده، که اعتبار و اهمیتی چون سایر مطالب کتاب دارند و باید هنگام تدریس و ارزشیابی هفتگی جدی گرفته شوند فقط در آزمون پایانی از این قسمت‌ها پرسشی طرح نمی‌شود

۹- فعالیت تکمیلی را که در پایان هر درس طراحی شده، به صورت گروهی و با هدف یادگیری عمیق‌تر انجام دهید

انتظار می‌رود درس تاریخ و کتاب حاضر، علاقه شما را به علم تاریخ بیفزاید و مقدمه‌ای برای مطالعه مستمر نوشته‌ها و آثار تاریخی دیگر باشد؛ زیرا مطالعه بیشتر و بیشتر، اصلی‌ترین عامل شناخت و درک تاریخ است

همواره پذیرای پیشنهادها و انتقادهای شما دانش‌آموزان هستیم

پیام‌نگار (ایمیل) [http://history-dept@talif.sch.ir](mailto:history-dept@talif.sch.ir)

گروه تاریخ دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

صفویان ۱ (تاریخ سیاسی)

وضع ایران در آستانه تشکیل حکومت صفوی

همزمان با تأسیس حکومت صفوی در ابتدای قرن ۱۰ ق، اوضاع سیاسی ایران بسیار آشفته

بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی در شهر اردبیل

و نابسامان بود؛ زیرا بر قسمت‌های مختلف کشور ما، حکام و سلسله‌های محلی متعددی حکومت می‌کردند که با یکدیگر در جنگ و رقابت بودند. مهم‌ترین این حکومت‌ها، حکومت «آق‌قویونلو»^۱ بود که بر نواحی غربی و بخش‌هایی از مرکز ایران سلطه داشت.

در آن زمان، کشورهای اروپایی به تازگی در مسیر استعمارگری گام نهاده بودند. در چنین شرایطی، پرتغالی‌ها با سوء استفاده از ضعف و پریشانی اوضاع ایران، جزیره هرمز و بخش‌هایی از مناطق میهن ما در ساحل خلیج فارس و دریای عمان را اشغال کردند.

۱- آق‌قویونلو، اصطلاحی ترکی به معنای سفیدگوسفندان است. گوسفند سفید، نشان پرچم اتحادیه‌ای از قبایل ترکمان بود که

حکومت آق‌قویونلو را تأسیس کردند.

تشکیل حکومت صفوی

شاه اسماعیل اول صفوی

اسماعیل صفوی پس از پیروزی بر حاکم آق قویونلو و تصرف تبریز در سال ۹۰۷ ق، حکومت صفوی را بنیان نهاد و آن شهر را به پایتختی خود برگزید. او از نوادگان شیخ صفی الدین اردبیلی است. شیخ صفی دو قرن پیش از اسماعیل، سلسله طریقت صوفیانه‌ای را در اردبیل به وجود آورد که پس از مرگ او، توسط فرزند و نوادگانش رهبری می‌شد. بیشترین مریدان طریقت صفوی را اعضای هفت طایفه ترک تشکیل می‌دادند که به قزلباش معروف شدند. این طریقت تحت رهبری پدر بزرگ و پدر اسماعیل گام در مسیر فعالیت‌های سیاسی و نظامی گذاشت و سرانجام اسماعیل با پشتیبانی مریدان مطیع و پرشور به حکومت رسید.

۱- طریقت به معنای راه و روش است. سلسله طریقت به تشکیلات مذهبی گفته می‌شود که از تعدادی صوفی (یا مرید)، تحت رهبری

شخصی با عنوان پیر یا مرشد طریقت تشکیل می‌شود.

۲- قزلباش، کلمه‌ای ترکی به معنای سرخ‌سر است. چون قزلباش‌ها کلاه سرخ بر سر می‌نهادند، به این اسم مشهور شدند.

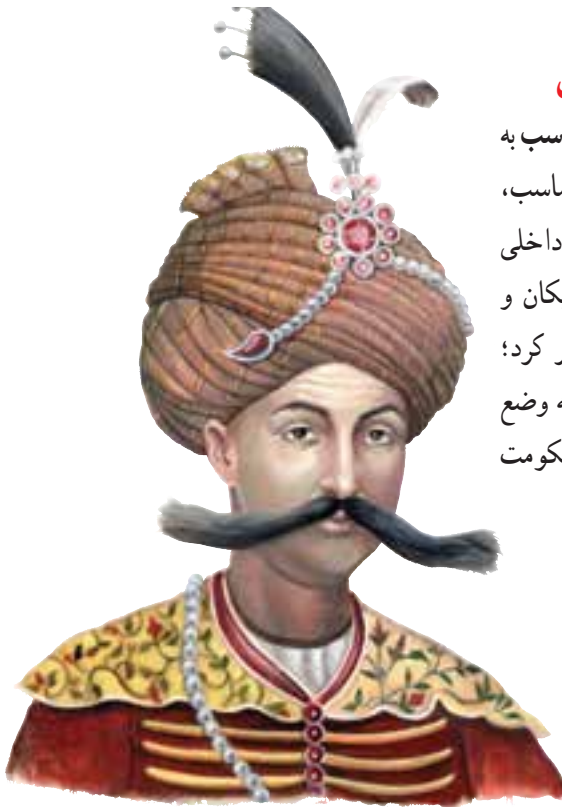
صحنه رزم چالدران

مهم‌ترین اقدام شاه اسماعیل پس از تاج‌گذاری در تبریز، رسمیت بخشیدن به مذهب تشیع بود. شاه اسماعیل در حالی اقدام به رسمیت مذهب تشیع در ایران کرد که بیش از آن تا حدودی زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی آن آماده شده بود. سپس حکومت‌های محلی را از میان برداشت و سراسر ایران را متحد و یکپارچه کرد.

حکومت ازبکان در شمال شرق و امپراتوری عثمانی در غرب ایران از تشکیل حکومت قدرتمند صفوی ناخشنود بودند. شاه اسماعیل ابتدا تجاوز ازبکان به خراسان را دفع کرد و سپس به مقابله عثمانیان رفت. امپراتور عثمانی با سپاهی پرشمار و مجهز، به قصد نابودی حکومت صفوی راهی ایران شد. در محلی به نام چالدران، نزدیک شهر خوی، جنگی شدید در گرفت که با وجود بی‌باکی و شجاعت شاه اسماعیل و سربازانش، ایرانیان شکست خوردند. انتخاب شیوه رزمی نامناسب توسط فرماندهان سپاه صفوی و استفاده ارتش عثمانی از تفنگ و توپ که ایرانیان فاقد آن بودند، از دلایل اصلی شکست صفویان در این جنگ بود.

● دوران تثبیت حکومت صفویان

پس از شاه اسماعیل، فرزندش تهماسب به سلطنت رسید. در آغاز فرمانروایی شاه تهماسب، به دلیل خودسری فرماندهان نظامی اوضاع داخلی حکومت صفوی آشفته شد و تجاوز ازبکان و عثمانیان به مرزهای ایران شرایط را بدتر کرد؛ اما شاه تهماسب پس از سامان بخشیدن به وضع داخلی، ازبکان را شکست داد و سپس حکومت عثمانی را به صلح با ایران وادار کرد.

شاه عباس اول صفوی

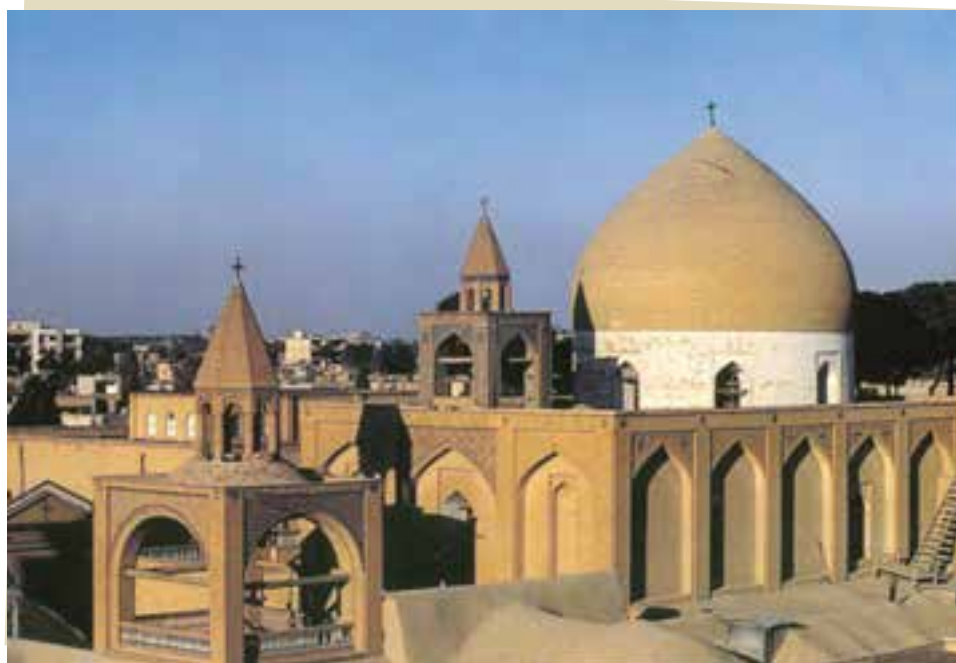

اصفهان - کاخ چهلستون

صفویان در اوج قدرت

بعد از مرگ شاه تهماسب، بر اثر کشمکش جانشینان او و سرکشی مجدد فرماندهان نظامی، دوباره همسایگان غربی و شرقی به مرزهای ایران هجوم آوردند، اما با به قدرت رسیدن شاه عباس اول، شرایط تغییر کرد. او ابتدا نابسامانی‌های داخلی را برطرف کرد و سپس به دشمنان خارجی پرداخت؛ به طوری که ابتدا به ازبکان چنان ضربه‌ای وارد آورد که تا اواخر حکومت صفوی خطر تجاوز آنها به مرزهای ایران رفع شد. سپس به سرعت به جنگ عثمانی رفت و طی چندین نبرد شدید، مناطق اشغالی را آزاد کرد و بغداد را نیز به تصرف درآورد. آن‌گاه نوبت به پرتغالی‌ها رسید. سپاه صفوی جزیره بحرین و بندرعباس را پس از یک قرن اشغال، آزاد کرد و با کمک کشتی‌های انگلستان، پرتغالی‌ها را از اصلی‌ترین پایگاه آنان در منطقه خلیج فارس، یعنی جزیره هرمز، بیرون راند.

کلیسای وانک در محله جلفای اصفهان؛ ساخته شده در زمان شاه عباس دوم

میدان نقش جهان (امام خمینی کنونی) اصفهان؛ طراحی و ساخته شده در عصر صفوی

همکاری نظامی انگلستان با حکومت صفوی علیه پرتغالی‌ها دو علت داشت :

الف) رقابت سیاسی، نظامی و تجاری انگلستان با پرتغال

ب) تمایل انگلستان برای گرفتن امتیاز تجاری از ایران

شاه عباس اول در دوران سلطنت خود، اقدامات زیادی برای توسعه اقتصادی و گسترش تجارت داخلی و خارجی انجام داد. در آن زمان، روابط سیاسی و بازرگانی ایران با کشورهای اروپایی توسعه یافت. گفتنی است دوران زمامداری او، اوج شکوفایی سیاسی و اقتصادی ایران بود.

حکومت صفوی در سراسیمبی سقوط

مرگ شاه عباس اول، پایان عصر طلایی و آغاز ضعف حکومت صفوی بود. بعد از او، چهار پادشاه دیگر از خاندان صفوی بر تخت شاهی نشستند که یکی از دیگری، ضعیف‌تر و نالایق‌تر بودند.

مهم‌ترین عوامل ضعف و سقوط حکومت صفوی عبارت‌اند از :

- ۱- بی‌کفایتی و ضعف شاهان صفوی پس از شاه عباس اول
- ۲- اختلاف و درگیری میان مقام‌های اداری و فرماندهان نظامی
- ۳- دخالت‌های ناروای اعضای حرمسرا در امور حکومتی

۴- نابسامانی اوضاع اقتصادی به سبب کاهش تولید داخلی، افت صادرات و افزایش

واردات

سقوط صفویان

حکومت صفوی در دوران زمامداری شاه سلطان حسین، به شدت ضعیف شد. در چنین شرایطی، گروهی از افغانان^۱ به رهبری محمود افغان در قندهار شورش کردند و پس از قتل حاکم آن شهر، راهی اصفهان شدند. شاه و مقام‌های نظامی و سیاسی نتوانستند اقدامی مناسب برای مقابله با شورشیان انجام دهند، اصفهان پایتخت صفوی به محاصره افغانان شورشی درآمد و پس از مدتی، شاه سلطان حسین ناگزیر شد تاج و تخت را به محمود افغان تسلیم کند.

نام شاه	زمان حکومت
۱- شاه اسماعیل اول	۷ - ۹۳ ق
۲- شاه تهماسب اول	۹۳-۹۸۴ ق
۳- شاه اسماعیل دوم	۹۸۴-۹۸۵ ق
۴- شاه محمد خدا بنده	۹۸۵-۹۹۶ ق
۵- شاه عباس اول	۳۸-۹۹۶ ق
۶- شاه صفی	۳۸-۱ ۵۲ ق
۷- شاه عباس دوم	۱ ۵۲-۱ ۷۷ ق
۸- شاه سلیمان	۱ ۷۷-۱ ۱۱ ق
۹- شاه سلطان حسین	۱۱ ۵-۱۱۳۵ ق

شاهان صفوی (۹۰۷-۱۱۳۵ ق)

۱- افغانستان در آن زمان بخشی از ایران محسوب می‌شد و ساکنان آنجا اتباع حکومت صفوی بودند.

- ۱- چرا اوضاع سیاسی ایران در آستانه تشکیل حکومت صفوی آشفته بود؟
- ۲- چگونگی تأسیس حکومت صفوی را در دو سطر توضیح دهید.
- ۳- حکومت صفوی در آغاز سلطنت شاه تهماسب با چه مسائل و مشکلاتی روبه‌رو بود؟

- ۴- اخراج پرتغالی‌ها از سواحل و جزایر ایرانی چگونه صورت گرفت؟
  - ۵- گزینه‌های مرتبط را به هم وصل کنید.
– رسمیت بخشیدن به مذهب تشیع	– شاه سلطان حسین
– بیرون راندن پرتغالی‌ها از هرمز	– شاه تهماسب
– تسلیم تاج و تخت به افغانان شورشی	– شاه عباس اول
	– شاه اسماعیل

– آثار و نتایج سیاسی و مذهبی حکومت صفویان را بر ایران در ۵ سطر توضیح دهید.

.....

.....

.....

.....

.....

صفویان ۲ (تاریخ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی)

جامعه عصر صفوی

جمعیت ایران در دوره صفوی کمتر از ۱۰ میلیون نفر بودند که در سه بخش شهری، روستایی و کوچ نشینی می‌زیستند.

شهرنشینان حدود ۱۵ درصد کل جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند که عده زیادی از آنان ساکن اصفهان، پایتخت صفویان، بودند. علاوه بر آن، حدود ۹۰ شهر که برج و بارو داشتند در قلمرو صفویه وجود داشت.

شهرنشینان عصر صفوی

روستاییان بیش از نصف جمعیت ایران را به خود اختصاص می‌دادند. این گروه تقریباً در ۴۰ هزار روستای بزرگ و کوچک زندگی می‌کردند. با وجود آنکه بیشتر دسترنج کشاورزان به جیب مالکان بزرگ و حاکمان و مأموران حکومتی می‌رفت، اما به گفته جهانگردان اروپایی، کشاورزان ایرانی در آن زمان از نظر تغذیه و پوشاک وضع بهتری نسبت به کشاورزان اروپایی داشتند. کوچ‌نشینان در حدود ۳۵ درصد کل جمعیت ایران بودند. مهم‌ترین آنها هفت قبیله تشکیل‌دهنده گروه قزلباشان بودند. گروه قزلباشان تا دوران پادشاهی عباس اول، قدرت سیاسی و نظامی زیادی داشتند، اما شاه عباس اول با انجام اصلاحاتی، از قدرت آنان کاست.

روستاییان عصر صفوی

کاروانسرای کوهپایه اصفهان

اقتصاد

فعالیت‌های اقتصادی ایران در دوره صفویه بر پایه کشاورزی، دامپروری، صنایع دستی و تجارت استوار بود. کشاورزی مانند دوران گذشته پایه و اساس اقتصاد بود. کشاورزان ایرانی حتی بیشتر از نیاز داخلی، محصول تولید می‌کردند که اضافه آن صادر می‌شد. کوچ‌نشینان بیشتر به دامداری اشتغال داشتند. صنایع دستی نیز در میان جمعیت کوچ‌نشین و یکجانشین (شهری و روستایی) رونق داشت. تجارت داخلی و خارجی ایران در دوره صفوی به‌ویژه در عصر شاه عباس اول گسترش زیادی پیدا کرد. ایجاد امنیت، ساخت یا بازسازی راه‌ها و کاروانسراها و یکسان‌سازی واحدهای اندازه‌گیری (وزن و پول)، بر شکوفایی تجارت تأثیر مهمی گذاشت. البته عمده تجارت خارجی در انحصار شاه عباس اول بود.

محصولات کشاورزی و دامی از جمله ابریشم، غلات و خشکبار اصلی‌ترین کالاهای صادراتی بود و ادویه، پارچه و قند نیز مهم‌ترین کالاهای وارداتی را تشکیل می‌دادند. هند، عثمانی، انگلستان و پرتغال شرکای تجاری اصلی ایران بودند.

مالیات اصلی‌ترین منبع درآمد حکومت بود که از کشاورزان و دامداران (کوچ‌نشینان) گرفته می‌شد. فعالیت‌های تجاری و پیشه‌وری نیز مشمول عوارض خاص خود بودند.

نمونه‌ای از سکه‌های عصر صفوی

علم، هنر و معماری

دوره صفویان یکی از دوره‌های درخشان علم، هنر و معماری ایران است. در سایه آرامش سیاسی و اجتماعی و شکوفایی اقتصادی، بازار علم و دانش و هنر رونق گرفت. مدارس و حوزه‌های علمیه زیادی در گوشه و کنار ایران مشغول فعالیت بودند و صدها طلبه و شاگرد به تحصیل معارف دینی و غیردینی اشتغال داشتند. در عصر صفوی دانشمندان، فیلسوفان و فقیهان بزرگی مانند میرداماد، ملاصدرا، شیخ بهایی و علامه مجلسی پرورش یافتند و صدها کتاب ارزشمند در موضوع‌های مختلف تألیف شد. این اقدامات در ترویج و تثبیت تشیع در ایران مؤثر بودند.

ذوق و مهارت ایرانیان در معماری نیز شکوفا شد و آثار ارزشمند معماری متعددی خلق شد که برجسته‌ترین آنها میدان نقش جهان، کاخ چهل ستون و سی و سه پل اصفهان و حرم امامان شیعه (ع) در شهرهای مشهد، کربلا و نجف است.

شیخ بهایی، عالم مشهور دوره شاه عباس اول

علامه محمد باقر مجلسی، عالم معروف عصر صفوی و مؤلف کتاب بحار الانوار

در عرصه هنرهای نقاشی، کاشی کاری و خوش نویسی نیز هنرمندان نامداری چون کمال الدین بهزاد، علیرضا عباسی و میرعماد خوش درخشیدند.

مسجد شیخ لطف الله - مسجد امام - عالی قاپو - چهل ستون - مدرسه چهارباغ - خیابان چهارباغ - پل خواجو - سی وسه پل و	بناهای مهم
نقاشی - جلدسازی - خاتم کاری - منبت کاری - خطاطی - کاشی کاری و	رشته های هنری
بهزاد - آقامیرک - میرعماد - علیرضا عباسی	هنرمندان مشهور
میرداماد - ملاصدرا - علامه مجلسی - شیخ بهایی و	دانشمندان
اسکندربیک منشی - حسن بیک روملو و	مورخان
صائب تبریزی - کلیم کاشانی - محتشم کاشانی و	شاعران
استاد محمدرضا اصفهانی و	معماران

اصفهان — سی وسه پل (پل اللہ وردی خان)

- ۱- جامعهٔ عصر صفوی از چه گروه‌هایی تشکیل می‌شد؟
- ۲- زندگی کشاورزان ایرانی در دورهٔ صفویه در مقایسه با کشاورزان اروپایی چگونه بود؟
- ۳- زمینه‌ها و عوامل رونق و شکوفایی علم و هنر در عصر صفوی کدام‌اند؟
- ۴- جدول‌های زیر را کامل کنید.

اصلی‌ترین شرکای ایران در دورهٔ صفوی	مهم‌ترین کالاهای صادراتی در عصر صفوی
.....	.....
.....	.....

معروف‌ترین هنرمندان عصر صفوی	معروف‌ترین دانشمندان و عالمان عصر صفوی
.....	.....
.....	.....

فعالیت تکمیلی

- برداشت و تحلیل خود را از اوضاع علمی و فرهنگی ایران در دوران صفویه با توجه به جدول صفحهٔ ۱۷ بیان کنید.

.....

.....

.....

.....